

Стела ДЕРМЕНДЖИЕВА,
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, България
Петя СЪБЕВА,
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, България
Лъчезар ЙОРДАНОВ
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, България

БАЛКАНИТЕ КАТО ПРОСТРАНСТВО – ДИДАКТИЧЕСКА ИНТЕРПРЕТАЦИЯ В УЧИЛИЩНАТА ГЕОГРАФИЯ

Stela DERMENDZHIEVA,
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Bulgaria
Petya SABEVA,
St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Bulgaria
Lachezar YORDANOV
St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

THE BALKANS AS A SPACE – DIDACTICAL INTERPRETATION IN SCHOOL GEOGRAPHY

A major goal of schooling is to provide social experience to the youth. That is why the curriculum is in tight relation to the contemporary man’s needs of personal and social welfare. Welfare can be achieved by teaching virtues and expanding the young person’s worldview. Geography, as a science, has got that moral and ethic power to help the youth in developing social skills.

The Balkans is a specific space in cultural and civilizational terms with its particular ethnic, confessional and cultural diversity. All of these characteristics reflect on the syllabus.

Geography syllabus determines the goals and the range of knowledge, which students must acquire. The dynamics of science affects the school geography content, and the geography knowledge expands gradually, which is the essential of the so-called ‘spiral’ principle of content construction.

The Balkans is part of the Europe-Balkan peninsula-Bulgaria macro frame in the syllabus.

Complex analysis of the Balkans as a geographic space in Bulgarian education is the major goal of this survey. Bulgarian didactical literature and geography syllabi are used to completion of the goal.

Key words: geographic space, Balkan geographic space, Bulgarian education, analysis of geography content, analysis of syllabi.

Училищното образование има за главна цел да осигури на подрастващите условия за натрупване на социален опит. Затова учебното съдържание е в тясна зависимост от нуждите на съвременния човек за личностно и социално благоденствие. Благоденствието може да се постигне чрез възпитаване в ценности и разширяване на светогледа на младия човек. Географията като наука, създавана от човека за човека, притежава онзи мощен нравствено-етичен заряд, така жизнено необходим за социалното включване на младежта. Освен това географията формира знания за „уникалността на всяка територия полиаспектните взаимовръзки в система „човек-природа-общество”, човешкия опит, културното многообразие, социално взаимодействие между различни групи и общности” (Събева 2013: 80-81). Географията формира универсални общочовешки ценности. Универсалните ценности, на които географията учи, са свързани с мястото на човека в света и отношенията между човек и природа, защото „географията в съвременното училище е единственият предмет, който е призван да обясни същността на бързо променящия се свят, да разкрие динамиката на взаимодействието в системата природа – човек – общество” (Шарухо 2004: 8).

Целите на обучението по география са обусловени от граничното ѝ положение между естествените и обществените науки, затова географията се оплася на характерния за нея комплексен подход към опознаването на света.

Непосредствен обект на изследване и описание на географската наука още от Древността е било обкръжаващото човека географско пространство.

Балканите са специфично пространство, което „се отличава с редица политико-пространствени и културно-исторически особености” (Карастоянов и др. 2013: 109), като същевременно се намира „на границата на два мощни културни и политически центъра с коренно противоположно съдържание – от една страна, католическа Централна Европа и православна Югоизточна Европа, а, от друга, ислямската част на Азия” (Карастоянов 2002: 34). Ние, българите, сме част от това културно-цивилизационно пространство със специфично етническо, религиозно и културно разнообразие. Особеностите на Балканите във всички изброени аспекти са отразени в учебната програма по география и заложени за изучаване.

Цел на настоящото изследване е комплексно да се анализира и интерпретира дидактически балканското географско пространство от гледна точка на българската училищна география и традициите в българската просветна система. За осъществяване на целта е използвана научна и научно-методическа литература, както и учебната програма по география и икономика за осми клас.

Географското пространство, което човек населява, детерминира неговото интелектуално, емоционално и нравствено отношение към заобикалящия го свят. „Всяко познание за близките, непосредствено заобикалящи ни обекти и явления е интересно, тъй като в много случаи е сетивно доловимо и практически приложимо” (Дерменджиева 2013: 22). Следователно конструирането на учебното съдържание по география за родната страна и региона, към който тя

принадлежи, подлежи на сериозен научен, методически и методологически анализ и синтез. Методическата интерпретация на балканското пространство не може да се осъществи без ясната позиция, че „знанието не е отражение на някакъв независим от други светове свят, а се поражда, когато се сблъскаме с реалността” (Firth 2007: 13). Така и учениците няма да могат да интерпретират географското съдържание за Балканския полуостров в последния етап от прогимназиалното си образование, ако не почувстват съзнателно пространството, което населяват.

Дидактическата интерпретация на Балканите като пространство се нуждае от изходни изисквания към обучението – дидактическите принципи. Едва ли балканското географско пространство може да бъде изучавано и разтълкувано като палитра от етнически битове и нрави, ако то не бъде подчинено на основните принципи в обучението: принципите на научност и нагледност. Балканската душевност може да бъде интерпретирана в обучението чрез съзнателност и активност. Съзнателността в обучението се разглежда като „важно качество на личността” (Петров 1994: 226). Съзнателността при дидактическата интерпретация на Балканите като пространство обхваща не само разясняването на целите и задачите на курса на курса на обучение в осми клас при макрорамката Европа-Балкански полуостров-България, но и важните проблеми на живота на Балканите. Активността, от друга страна, предполага активно използване на цялата система от дидактически средства с цел ефективно възприемане на новите знания при изучаване на балканското пространство.

Важно методическо условие е подборът на учебното съдържание при изучаване на балканското пространство да следва тенденциите (вж. Ямковой 2013: 65-66), протичащи в географската наука:

- икономизация, свързана с развитието на балканските икономики и проникването им в географията на населението и стопанството;
- екологизация, намираща израз в неразривната връзка между балканеца и средата на неговото обитание;
- социологизация, тясно свързана с хуманизацията, която се заключава в повишено внимание към социалния аспект на развитие на балканското пространство;
- хуманизация като тенденция, при която фокусът е обърнат върху човека и всички цикли на неговия живот в пространството. В действителност това е един нов светоглед за географията, чрез който се утвърждават общочовешки ценности.

В съответствие с тенденциите на социологизация и хуманизация в науката можем да формулираме следните по-важни ценности, на които географията на балканското пространство учи подрастващите:

- да разбират и уважават бита и културата на балканските народи;
- да познават и оценяват значимостта на чуждата духовна и материална култура;

- да се възпитават в уважение към чуждото нематериално културно наследство като израз на чувствителността на балканеца към природните и обществените процеси;
- да развият чувствителност и съпричастност към социалните и екологичните проблеми на Балканите.

Учебната програма по география детерминира целите на обучение и обема на знанията, които учениците трябва да усвоят. Учебното съдържание по география отразява динамиката на географската наука, а географските знания се разширяват заедно с протичащите процеси в нея, затова училищната география днес се развива на база на спираловидния принцип при изграждане на учебните програми. Всъщност Балканите са част от регионалния курс по география на континентите. Последователността на изучаване на континентите е подлагана на обсъждане от много български методици. „Според принципа на движение от близкото към далечното или от познатото към непознатото най-напред би трябвало да се изучава Европа” (Кънчев 2000: 313). Това означава, че учениците биха започнали да изучават регионална география първо с България, Балкански полуостров и Европа и останалите континенти, което е резонно според спираловидния принцип. От друга страна учениците изучават всички други континенти и когато в осми клас се „сблъскат” с Европа и пространството, което населяват, вече имат нужният набор от знания и практически и интелектуални умения да осъзнаят уникалността и разнообразието в природно и обществено отношение на балканското пространство.

Основанията за формулиране на очакваните резултати и подбора и структурирането на учебното съдържание са детерминирани от формулираните цели и подцели на класа, достиженията на географската наука, трансформирани за дидактически цели; възрастовите особености на учениците; логическо развитие на учебното знание и приемственост от V до VII клас (а след образователната реформа от V до VI клас); необходимостта от изграждане на междупредметни връзки в различни културнообразователни области; разширяването на знанията за стопанството на родния край и др.

Балканите са част от макрорамката Европа – Балкански полуостров – България в седми клас. Тази макрорамка се явява дедуктивно декомпозирано учебно географско съдържание. Триединството Европа – Балкански полуостров – България е заложено за изучаване в последната година на прогимназиалния етап, когато психолого-педагогическите и възрастови особености на учениците са достатъчно условие да се придобият задълбочени знания, умения и компетенции за континента, полуострова и родната страна. Освен това този тип триединство позволява по-малките по мащаб територии да се изучават на фона на по-големите, като по такъв начин се създават възможности за изпълнение на дидактически задачи на „принципа общо-особено-единично и за осъзнаване от ученика на сложните политико-икономически и социални процеси, които протичат на различни нива” (Учебна програма по география и икономика за VIII клас).

Курсът по география в осми клас е регионален. Чрез него учениците овладяват водещи идеи, които са отражение на природните и обществените процеси, които протичат в Европа, Балканския полуостров и съответно в България. Характерни за този регионален курс са системите от единични понятия. Географските закономерности следват дедуктивния принцип при организиране на географското съдържание – от по-общо (Европа), общо (Балкански полуостров) към конкретно (България).

Въпреки че темите за изучаване на Балканския полуостров са само 4 (фиг. 1), те следват поредността на изложение на географската информация на типовия план за изучаване на територия, която е репродуцирана неколккратно през учебните години преди това. Темите за изучаване на балканското пространство във физикогеографски и общественогеографски аспект в учебните програми са в баланс и взаимообусловеност. Въпреки това има опасност някои важни обществени аспекти на балканското пространство да бъдат пренебрегнати и следователно да бъдат в ниска степен отразени поради ограничения учебен времеви ресурс или въобще да не бъдат отразени в учебниците по география и икономика. Можем да открием следните по-важни обществени аспекти на Балканите, които поради етноконфесионалната специфика на полуострова смятаме, че имат непосредствена дидактическа стойност:

– Балканите имат богата история, която е предопределила сложни връзки между балканските народи. На територията на Балканския полуостров са се водили кръвопролитни войни. Характерен за тази част на Европа е процесът на създаване на нови държави на политическата карта вследствие от особеностите на населението в културно-битов и етно-конфесионален аспект, а причините за това са още по-комплексни и заслужават да им се обърне внимание. Според нас тези особености на балканското географско пространство трябва да бъдат изучавани по-задълбочено.

– Балканите са важен член на „европейското семейство”. Като такъв в последните две десетилетия те водят активен междудържавен диалог за постигане на бленувано единство – членство в Европейския съюз (ЕС). Част от държавите от балканското пространство работят усилено върху покриването на Копенхагенските критерии за членство в ЕС. Поради тази причина Балканите започнаха да подобряват стабилността в институциите, върховенството на закона, почитането на човешките права и уважението към малцинствата.

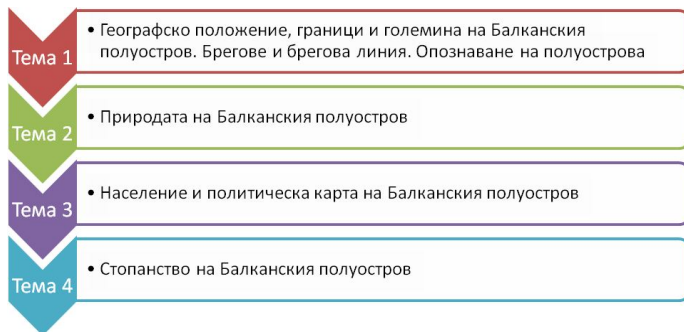
Дефинираните очаквани резултати по темите за Балканския полуостров на ниво учебна програма в голяма степен възпроизвеждат тези за Европа. Друга особеност е тяхната еднотипност по отношение на начина, по който са зададени. Предвидените дейности за усвояване на учебното съдържание включват следните действия: четене и сравняване графични изображения – климатограми и хидрограми; съставяне, описване и представяне маршрут за мислено пътешествие; изработване албум, пише есе или реферат; четене тематични карти; изобразяване особеностите на населението върху контурна карта; разговор за живота на хората; изчисляване средна гъстота; изработване стълбчеста диаграма; пише есе.

Регионалният характер на курса на обучение по география и икономика в осми клас обосновава нуждата от формиране на системи от единични понятия, които при темите за Балканския полуостров според учебната програма са следните: картограма, карстови форми, етнос, етнически групи. При географската характеристика на Балканите като пространство се използват предписания (правила или алгоритми), които са затвърдени в предходните регионални курсове по география.

Учебният процес при изучаване на Балканския полуостров се характеризира с активно взаимодействие между учител и ученици чрез хуманизиране и социологизиране, което се изразява в създаване на приятелска среда на общуване в групи, но и при екипна дейност. Подборът на учебните методи и оценяването в обучението трябва да бъде съобразен с когнитивната незрялост на учениците, която има характера на все още развиващи се мисловни операции. Така на когнитивно незрелите ученици в пубертетна възраст им липсва добра преценка. Тийнейджърите изпитват затруднения да предвидят последствията от действията си, както и да вземат адекватни решения на база на тези последствия. В следствие от това учениците в тази възраст могат да бъдат импулсивни, напористи и дори егоистични. Всичко това рефлектира върху начина, по който те приемат успехите си в учението – ако получат по-нисък резултат (или оценка), те се чувстват неудовлетворени и изпитват пораженски чувства. Ако пък получат по-висок резултат от очаквания, понякога те също остават неудовлетворени, понеже смятат, че това е плод на субективизма на преподавателя и специалното му (според тях) отношение.

Балканите като пространство представляват калейдоскоп от различни народи, религии, бит и култура. Отражението на това уникално географско пространство върху учебното съдържание по география и икономика при раздел „Балкански полуостров” в осми клас създава условия за полиаспектна дидактическа интерпретация, която може да бъде завършена в поредица от подобни изследвания.

ПРИЛОЖЕНИЯ

Фиг. 1. Балканите като пространство, декомпозирани на теми според учебната програма за VIII клас

ЛИТЕРАТУРА / BIBLIOGRAPHY

Дерменджиева 2013: Дерменджиева, С. Образователният потенциал на географията. Географската наука като общокултурен феномен и фактор за развитие на образованието. // *Междукултурен диалог и образование в Балканите и Източна Европа*. [Dermendzhieva 2013: Dermendzhieva, S. Obrazovatelniyat potentsial na geografiyata. Geografskata nauka kato obshtokulturen fenomen i faktor za razvitie na obrazovaniето. // *Mezhdukulturen dialog i obrazovanie v Balkanite i Iztochna Evropa*].

Карастоянов 2002: Карастоянов, Ст. *Балканите – политикогеографски анализ. Втора книга*. София: Св. Климент Охридски. [Karastoyanov 2002: Karastoyanov, St. *Balkanite – politikogeografski analiz. Vtora kniga*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski].

Карастоянов и др. 2011: Карастоянов, Ст., М. Контева, П. Петров, Н. Попов, К. Стойчев, Д. Полеганова. *Регионална и политическа география на балканските страни*. София: Св. Климент Охридски. [Karastoyanov, St i dr. 2011: Karastoyanov, St., M. Konteva, P. Petrov, N. Popov, K. Stoychev, D. Poleganova. *Regionalna i politicheska geografiya na balkanskite strani*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski].

Кънчев 2000: Кънчев, Д. *Методика на обучението по география*. София: Св. Климент Охридски. [Kanchev 2000: Kanchev, D. *Metodika na obuchenieto po geografiya*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski].

Петров 1994: Петров, П. *Дидактика*. София: Вѳда Словѳна – ЖГ. [Petrov 1994: Petrov, P. *Didaktika*. Sofia: Veda Slovena – ZhG].

Събева 2013: Събева, П. Географията на Африка – интерпретация за учебни цели в образователното пространство. // *Междукултурен диалог и образование в Балканите и Източна Европа*. [Sabeva 2013: Sabeva, P. Geografiyata na Afrika – interpretatsiya za uchebni tseli v obrazovatelnoto prostranstvo. // *Mezhdukulturen dialog i obrazovanie v Balkanite i Iztochna Evropa*].

Учебна програма по география и икономика за VIII клас. [Uchebna programa po geografiya i ikonomika za VIII klas].

Шарухо 2004: Шарухо, И. *Методика преподавания географии. Ч. 1. Введение в общую методику: Метод. пособие*. Могилев. [Sharuho 2004: Sharuho, I. *Metodika преподаvaniya geografii. Ch. 1. Vvedenie v obshtuyu metodiku: Metod. posobie*. Mogilev].

Ямковой 2013: Ямковой, В. *Теория и методология географической науки: учебное пособие для студентов вузов*. Благовещенск: БГПУ. [Yamkovoy 2013: Yamkovoy, V. *Teoriya i metodologiya geograficheskoy nauki: uchebnoe posobie dlya studentov vuzov*. Blagoveshtensk: BGPU].

Firth 2007: Firth, R. *Geography Teachers, Teaching and the Issue of Knowledge*. Nothingham.